

CHINA — AZ EMBERISÉG NAGY KÜZDŐTERE.

Még tíz éve sincs annak, hogy Chináról, a chinai nyelvről, szokásokról Európa legműveltebb köreiben is úgy beszéltek, mint valami meseszerűről, részben nevetségesről, különösen pedig értelmetlenről és megközelíthetetlenről. Harmincz évvel ezelőtt Japánnal is így voltak. Ebben most már alapos változást idézett elő a chinai-japán háború, az európai hatalmak területfoglalásai a chinai tengerpartokon és kiváltképen a jelenlegi bonyodalmak, melyek a mellett, hogy a közép birodalmának minden nyomoruságát, gyengeségét feltárták, egyszersmind arra is vezették az európai intéző köröket, hogy a chinai föld, nép és hagyományok kétségtelenül létező előnyös, esetleg hatalmi tényezőkké válható sajátságait is tanulmányozzák.

China és a chinai kérdés mindig előtérben fognak állani, ha a keletázsiai ügyek szőnyegre kerülnek. A többi terület és nemzetiség nem »érdekes« ott. Japán már majdnem egészen belezökkent az európai polgárosodás és műveltség kerékvágásába. Korea lakossága aránylag csekély, közviszonyai oly ziláltak, hogy szükségképen más hatalmak játéklabdájává kell lennie. A Manchu terület sorsát az oroszok intézik, Indochináét, Anamét, Tonkingét a francziák. Ezen országok jövő fejlődésmenete senkit sem nyugtalaníthat. Ám China, a nagy China egészen más. Területe óriás, lakossága annyi, mint egész Európáé, — ha ez a roppant tömeg megmozdul, eltíporhat oly hatalmakat, melyek eddig »nagyoknak« képzelték magukat. De nem mozdul meg; ahoz nincs vezetőiben elég becsületes erély, szervezetében elég szilárdság. Tehát jó, ha activ szerepet nem játszhat a nemzetközi életben, marad még számára a passiv szerep, az, melyet Anglia hatalmának alapköve, India játszik. Idegen hatalmak gyarmatosíthatják az óriás területet, kiaknázhathják a mérhetetlen természeti kincseket, hasznos, termékeny munkára taníthatják a szertelen számú lakosságot. Ám az idegenek megjelenése úgy hat a tehetetlennek látszó tömkelegre, mint valami éles, maró csepp; vonaglásokat, ellen-

hatást idéz elő, mely kétségessé teszi, hogy a harctéren annyival erősebb művelt államok csak a legkisebb eredményt is el fogják-e érhetni.

És a milyen kiszámíthatatlan a chinai nemzet, mint egész, épen olyan kiszámíthatatlanok vezető hatalmasai. Walton angol alsóházi tag, midőn nem is egy évvel a mostani idegen üldözések kitörése előtt beutazta Chinát, sehol sem talált vad ellen-szenvet és gyűlöletet, legfeljebb leereszkedő érdeklődést és gúnyt. Csak egy helyen fenyegették halállal — Kantonban, a hol a felvilágosodott, idegenbarát Li-Hung-Csang az alkirály és a honnan a nagy újító, Kang-Yu-Vei származik. A chinai anyacsászárnő rövid idővel azelőtt, hogy az idegenek elűzését és a megcsontosodott ősi hagyományok teljes diadalra juttatását megkísérettette, épen ezen hagyományokkal szakított, az európai követek nejeinek adott kihallgatás által. És hogy vélekedjünk azon erőszakos Tuán hercegről, a ki mint a jövő császár apja, biztosítva láthatta befolyását és annak megszilárdítása végett mégis oly kétségbeesett, örült, a chinai uralkodóház jövőjét veszélyeztető válsálatba fogott, mint az összes idegen hatalmak kihívása — nota-bene, mikor a chinai kormány rendelkezésére álló erők a kitűzött cél megközelítésére sem voltak elégségesek, a mint azt a következmények megmutatták? Minek tartjuk a vitéz Tung-Fu-Siang tábornokot, a ki egy nagy hadtesttel hetekig ostromlóiit egy legfeljebb 500 ember által védelmezett épületsoportot, nem riadt vissza a követek nemzetközi mentességi jogának megtámadásától, de a tervbe vett büntettet az alkalmazott aránytalanul nagy eszközök daczára sem tudta (vagy talán titokban nem is akarta) végrehajtani?

Bizony a chinaiak eljárása elég különös, érthetetlen. De azért nagy hiba lenne fölötte elhamarkodva ítéletet mondani. Hiszen furcsának találhatják ők is az egyesült hatalmak eljárását. Mit szólhattak például ahoz, hogy az egyesült műveltek elindultak a pekingi követségekben minden órában a legszönyűbb halállal fenyegetett európaiak megszabadítására, erős küzdelem árán megverték a chinai hadsereget, megszállták Tiencsint és azután — nem siettek a Pekingben szorongatott követek és egyéb európaiak megszabadítására, hanem hosszasan, heteken át tanakodtak a fölött, hogy melyik népből való legyen a fővezér? Ezen hetek alatt a pekingi európaiak bármely órában áldozatul eshettek volna egy chinai részről véletlenül ügyesebben vezetett, hevesebben és kitartóbban keresztül vitt támadásnak. Mikor azután a fővezért

Waldersee tábornagy személyében megtalálták, az egyesült csapatok nem várva meg annak megérkezését, felkerekedtek és nélküle könnyű szerrel bevették Pekinget és felszabadították a követségeket. Vagy mit szóljanak a chinaiak az oly apróságokhoz, mint hogy az orosz főtiszték minden alkalmat felhasználnak arra, hogy a német fővezér terveit halomra döntsék, csapataik legnagyobb részét visszavonják, midőn az cselekvésre készül, utasításai ellenére nem tűrik az angol zászló kitűzését? A francziák négyszáz lovassal megszállják Paotingfut és ezáltal meggátolják, hogy a közös fővezér a több ezernyi egyesült európaiak élén győzelmi babérokat szerezzen. Mikor francia tiszték elfoglalják egy amerikai csapatszállító vasúti vonal — nyilván legjobb —: kocsiját, az amerikaiak rövidesen kiteszik szövetséges barátaik — katonaköpenyegét. Ha tehát a chinaiak különöz eljárásukkal sokat mulattatnak minket, európaiakat, valóban mi sem maradunk adósaik.

Ha valaki a chinaiak eljárását az európaiakéval össze akarja hasonlítani, annak egy perczre sem szabad szem elől tévesztenie azt, hogy a míg az európai vezetők eljárása nagyjában megegyezik az egyes népek érdekeivel és törekvéseivel, addig Chinában a kormányt vagyis inkább a hatalmon levő clique-et mindig a nagy tömegetől elkülönítve íveli tekintenünk. Németország, Japán, Olaszország nagy népességi feleslegük számára keresnek elhelyezést és keresetforrást. Nagy-Britannia, az Észak-Amerikai Egyesült Államok és Franciaország iparuknak és kereskedelmüknek kívánnak érvényesülésre, terjeszkedésre helyet szerezni. Oroszország végre hagyományos politikájához híven területnagyságát emelni, annak új forrásokat nyitni. Kétségen felül áll és a felsorolt országokban körülbelül mindenki belátja, hogy mindegyik nemzetre nézve nagy előny lenne, ha kormánya elérné azon célokat, melyeket a távol keleten maga elé tűzött. Az Osztrák-Magyar monarchia, melynek sem népessége, sem ipara és forgalma nem teszi a terjeszkedést szükségessé, csak a nagyhatalmi állás jelzése céljából vesz részt néhány száz emberrel a hatalmak közös vállalatában.

Egészen másképp alakulnak a viszonyok Chinában. Ott a nép nem kivan egyebet, mint hogy ne háborgassák évezredek megszokott életmódjában, ne kényszerítsék új keresetmódokra, ne sértsék tekintetét idegenszerű berendezésekkel. A hatalmon levők pedig hatalmasak akarnak maradni, tovább is ki akarják

zsarolni a munkás, de korlátolt látkörű népet. Szívesen elfogadnak újításokat, európai segítséget, tanácsot, ha ez céljukat előmozdítja, de azonnal a nép megcsontosodott conservativisniusához folyamodnak, ha látják, hogy az újítások, vagy az idegenek befolyása korlátozhatják hatalmukat, csökkenthetik bevételeiket, megzavarhatják rég megszokott előnyeik élvezetét.

Itt van a magyarázata a chinai politika sajátságos ingadozásainak és ellenmondásainak. Az országban idegen uralkodóház, valamint az érdekeivel éhez fűzött mandarin-bureaukratia tisztában volt a felett, hogy néhány az európai hatalmak ellen szerencsétlenül viselt háború a Mandsu-dinastia bukását idézheti elő. Ezért lehetőleg kerültek minden nyílt összeütközést az európaiakkal, türték, sőt védték is a keresztény hittérítőket, kik utóvégre mindig hangsúlyozták a császár iránti hűség és engedelmesség kötelezettségét. De tovább is ment a mandarinokratia. Hatalmának fentartása céljából feltétlenül szüksége volt lehetőleg jól felfegyverzett és begyakorolt katonaságra. Ezért csapatait majdnem minden chinai alkirály lehetőleg európai módon fegyverezte fel, európai és japán tisztekkel képezte ki, némelyik európai mintára fegyvergyárat is állított fel. Az európai kölcsönpénz is igen jól esett a pekingi kormánynak, ezért semmi akadályt sem gördített a nemzetközi szervezetű vámigazgatóság működése elé, a vámok jövedelméből mindenkor pontosan fizette az államadósság kamatait. Sőt a vasútépítést és bányászatot is előmozdította, vagy legalább nem akadályozta a chinai kormány, mely olykor belátta, hogy a forgalom és különösen a nemzetközi érintkezés tetemes jövedelmi forrásokat nyit meg számára. Ezért is engedélyezett aránylag könnyen területeket a kikötő helyeken európaiak letelepedésére.

Azt persze nem kívánták a hatalmasok, hogy a chinai nép nagy tömege valóban megismerje és megkedvelje a nyugatról származó embereket, berendezéseket és eszméket, mely utóbbiak egyáltalában nem látszottak a hatalmon levőknek kedvező, hagyományos chinai kormányzás elveivel, vagyis inkább elvtelenségével összeegyeztethetnek. A Mandsu-udvar és a bureaukratia érdekében az állt, hogy a közönséges chinaiak csak kedvetlenül tűrjék az idegen betolakodókat és e mellett gyűlöljék őket, féljenek tőlük és régi uraik oltalmát keressék ellenük. Ezért nem szűntek meg a kisebb-nagyobb mandarinok a népet titokban ingerelni azok ellen, a kiket nyíltan védelmeztek: ezért terjesz-

tettek az európaiak felől mindenféle képtelen rémhíreket, pártolták az idegenellenes titkos szövetségeket.

A hogy a chinai kormány reformjait életbeléptették és a hogy másrészt reformokat megakadályozott, ez további következményeiben mindenképen csak a hatalmon levő clique előnyére szolgált volna; a nép túlnyomó nagy tömegének egyikből sem lett volna legcsekélyebb haszna sem. Mert a míg egyrészt az eddigi rendszer csökönyös fentartása kétségkívül meghagyta volna az ország urai kezében az eszközöket a nép kegyetlen kizsákmányolására, addig másrészt a reformokat is csak úgy léptette volna életbe a Meny birodalmának kormánya, hogy annak minden gazdasági haszna ismét csak a hatalmasok zsebébe folyjék; a többi lakosság, a száz és száz millió kuli, földműves, kisiparos tovább is küzdhetett volna a létminimumért. A chinai népnek tehát semmi oka sem volt magát kormányával azonosítani; annak győzelme vagy eredmény teljes visszavonulása egyáltalában nem mozdította volna elő érdekeit, emelte volna jólétét. A jelen zavarok megítélésénél tehát mindig egymástól elkülönítve kell tekintenünk a chinai népet és chinai kormányt, bár egyes alkalmakkor egyetértően jártak el.

A mi mindenekelőtt a chinai népet illeti, ennél a mostani kitörésre ugyanaz szolgáltatót okot, a mi Európában az ipari termelési és egyéb gazdasági viszonyok átalakulása folytán a socialis kérdés felvetését eredményezte. A chinai nép nyomora, mely már azelőtt is nagy volt, valósággal elviselhetetlenné vált a népesség nagymérvű szaporodása, a megfelelő kereslettel nem találkozó óriási munkakínálat folytán. Ezen rendszeren oly türelmes népnél beállott egyike azon válságos pillanatoknak, midőn egész bizonyossággal lehetett várni, hogy erőszakkal fog magán segíteni próbálni és óriás fanatismussal fog reátámadni arra, a kiben bajai okozóját fogja felismerni. Csak még az volt a kérdés, hogy ki lesz ez, kire fog a négyszázmillió nép dühe irányulni: a Mandsu-uralkodóházra, a mandarin-bureaukratiára, a gazdagokra általában, a keresztény hittérítőkre, vagy az összes idegenekre. A múlt év elején még minden valószínűség szerint eldöntetlen volt ezen kérdés, még egy csekélynek látszó, véletlen körülmény is meghatározhatta, megváltoztathatta volna a népszenvedély kitörésének irányát. Hogy a nép dühe tárgyául majdnem mindenütt az idegeneket választotta ki és csak a déli tartományok egy részében irányult a Mandsu uralkodóház ellen, ez könnyen megmagyarázható abból, hogy a chinai burokrácia

természetszerűleg többet érintkezett a néppel, mint az európai kereskedők, vagy akár a keresztény hittérítők, több eszköz állott rendelkezésére, hogy arra hasson és elhitesse vele, hogy minden szenvedését az európaiak okozzák. Éhez járult még az is, hogy az európaiak vasutai, nagy gőzhajói és egyéb gépszerű berendezései, bár a gazdasági élet fellendítésével jövőben megsokszorozgatták volna a kereset-alkalmakat, egyelőre sok szállítással, számárhajtással, bárka-vontatással foglalkozókat fosztottak meg az eddigi nyomorúságos kenyérkeresettől is és hajtottak az elégtelenség, az idegen-gyűlölők, a boxerek és egyéb összeesküvők táborába. Oly jelenség ez, melyhez hasonlót — a gépek, a nagyüzem és a tőke elleni gyűlölet alakjában — a kisipari termelésnek nagyiparivá való átalakulása idején Európában is láttunk és látunk még manapság is.

Mi indította már most a eh inai kormányt arra, hogy előbb meginduljon a reformok útján és azután egyszerre irányt változtatva bevesse az égő fáklyát azon óriás puszkapor-tartóba, melyhez a chinai nép összegyűlt elégedetlenségével, kétségbeesésével hasonlított? Bizonyára nem az európaiak és az európai műveltség iránti vak gyűlölet, mert ezen érzelmet a chinai hatalmasok már igen sok alkalommal el tudták nyomni magukban és alattvalóikban. Nem is pusztán az udvari cselszövények, mert a császár, az özvegy császárnő, Tuán és Csing hercegek közötti küzdelmeknek alapjában véve vajmi kevés köze volt az idegenkérdéshez. Az események a pekingi császári palotában körülbelül akkor is úgy alakulhattak volna, a mint alakultak, ha Kvang-Szu császár és Csing herceg véletlenül szintén reakciós, vagy az özvegy császárnő és Tuan herceg szintén szabadelvű álláspontot foglaltak volna el. Tényleg az idegen barát Csing herceg is támogatta pénzádományaival a boxereket. A mi a pekingi hatalmasokat meglepő eljárásukra bírta: ez azon körülmény volt, hogy a chinai udvar és ennek mandarin-hívei alatt talaj és valamely nagy elhatározás nélkül lehetetlennek látszott az eddigi fényes állást az országban megtartaniuk.

A japánok könnyű győzelme úgy a bel-, mint a külföld előtt feltárta a mennyei birodalomnak katonai tekintetben hihetetlen fokú gyengeségét és megrendítette az uralkodóház és a kormányzó egyének tekintélyét. A hadi kárpótlást ki kellett fizetni, erre pénz kellett, melyet az eddig is az utolsó csepp vérig kiszipolyozott népből nem lehetett újabb keresetmódok nyitása, vagy a régiek kifejlesztése nélkül kiperéselni. Végre a ja-

pánok, oroszok, angolok és németek területfoglalásai, az idegen elem nagyobbmértvű beszivárgása és elhatalmasodása folytán mind kevésbbé látszott elkerülhetőnek, hogy az elnyomott nép új eszmékkal ismerkedjék meg és azok megvalósítására törekedjék. Hiszen az alkirályi székeket és egyéb állami főméltóságokat túlnyomó arányban oly férfiak töltik be, akik még emlékeznek a Taiping forradalomra, mely az 50-es és 60-as években csaknem véget vetett a Mandsu-dynastia uralmának. Valamit tenni kellett; csak azzal nem volt tisztában az udvar, hogy mit. Három évvel ezelőtt még a reformok útjára kívánt lépni, akkor még túlnyomó befolyással bírt az őszinte, lelkes reformátor, Kang-Yu-Vei. Az ő tanácsai folytán bocsátotta ki a császár azon oktatásügyi és gazdasági rendeleteket, melyek a mellett, hogy Chinát a felvirágzás útjára terelhetnék volna, még a bennszülött chinai elemet is megvédték volna attól, hogy a külföldi tőke túlságos elhatalmasodása által háttérbe szoruljon. Azonban ezen reformok tényleges életbeléptetése nagyon korlátozta volna a corruptiót, nagyon is az általános ellenőrzés és bírálat tárgyává tette volna a mandarinok eljárását, kik ennek folytán kénytelenek lettek volna hivatalaikban becsületesebben eljárni és lassabban gazdagodni. Ez nem tetszett nekik; egy hatalmas reform-ellenes párt keletkezett az udvar körében, melynek fejevé csakhamar Csü-Si császárnő lett, ki éles tekintetével hamar észrevette, hogy a pillanatnyi körülmények között mely jellem fog győzni, mely irányhoz való csatlakozás mellett szerezheti vissza a hatalmat, mely már-már kisiklott kezei közül. Mindenki tudja, hogy mi lett ennek következménye: a császárt, kinek nevében a reformok megindultak, megfosztották a tényleges hatalomtól, Kang-Yu-Veit — miután megölni nem sikerült — száműzték és az államtanácsot, valamint a Csung-li-jámen külügyi hatóságot idegenellenes elemekkel töltötték meg. Egyelőre ugyan nem kívánt az özvegy császárnő nyílt reactiót; még a Kang-Yu-Vei-aera egyes intézkedéseit is érvényben hagyta. De csakhamar kénytelen volt belátni az udvar, hogy egyszer a reformok lejtőjére jutva, többé meg nem állhat. Az utóbbi évek nagy változásai magukkal hozták, hogy a chinai néptől sok áldozatot kellett követelni, sokban kellett az egyesek érdekeit megsérteni. Ha már most az uralkodó clique nem gondoskodott arról, hogy a fellendült kereskedelem, forgalom, ipar áldásaiban a legutolsó munkátlan kuli is részesedhessék, hanem tovább is a maga számára kívánt minden hasznot biztosítani, akkor kétségtelennek látszott, hogy az elé-

gületlenség tovább tart és előbb-utóbb a bennszülött zsarnokok ellen is fordul. Miután tehát a reformok fele útján megállni nem lehetett, azokat egészen keresztülvinni az önző hatalmasok nem akarták, a chinai udvar egy óriás merészségű lépésre szánta el magát: a reformok teljes megszüntetésére, az idegeneknek az országból kipusztítására. Elhatározta, hogy a lejtőn lefelé gördülő követ, melyet tartósan megállítani nem bírt, egy titáni erőfeszítéssel visszahengeríti a hegy tetejére, oda, a hol évezredekig nyugodott. A nép hangulata ezen lépésre már elő volt készítve, csak azt kellett neki mondani: »íme, az idegenek nyomorúságod okozói; kormányod kívánja, hogy pusztítsd ki ősi hited és intézményeid ellenségeit« és biztos volt a forradalom kitörése. Minden ellenszenv mellett, melylyel a polgárosultság ellenségei irányában viseltetünk, kénytelenek vagyunk érezni, hogy nagy történelmi pillanat volt az, midőn a szenvedélyessége miatt csak a mostanihoz hasonló válságos helyzetben érvényesülni tudó, vad Tuan herczeg az államtanács ülésében kardott rántott és odakiáltotta a jelszót, hogy »El kell pusztítani minden idegent« és ezen jelszót rövid idő alatt száz és száz millió ember hangoztatta.

Tuan herczeg zászlóbontásával megkezdődött a döntő harc az emberiség műveltségének két legnevezetesebb alakja: az árja és a mongol között. El késett dőlnie, hogy az egész földkerekségen a fehér faj szabjon-e törvényt, mindenhova kiterjessze az újabb és jobb utáni törekvését, melynek oly sok régen jónak tartott esik áldozatul, mindenfelé hangoztassa-e az emberi szabadság, méltóság, egyenlőség, igazság, testvériség és keresztényi szeretet elveit, melyeket oly gyakran sért meg. Vagy pedig maradjon még a földön egy nagy birodalom, melyben ferdeszemű, sárgabőrű emberek uralkodnak, tartanak fenn rajongó tisztelettel évezredek, elavult intézményeket, az ismeret meghaladott formáit, vakon engedelmességek isteni eredetűnek tekintett államfőiknek, bálványozzák őseiket, nevelik gyermekeiket, többi embertársaikat azonban nem szeretik, rabszolgáikká teszik, ha lehet, megalázkodva szolgálják őket, ha amazok a hatalmasabbak. Attól függött ezen harc kimenetele, hogy a műveltség mely formája aczélozza meg jobban az izmokat, erősíti meg inkább a lelkeket, szolgáltatja nagyobb mértékben a küzdelemhez szükséges eszközöket. A tusa kimenetelét az első időben alig merhette volna valaki teljes bizonyossággal megjósolni. Ha China hadereje szervezetlen volt is, százmillió fegyverfogható ember fanatikus felbuzdulása-

ban mégis tönkretelhetne volna azon néhány ezernyi csapatot, melyet az egyesült hatalmak lassankint Chinába szállíthattak. A chinaiak győzelme esetén visszaállottak volna a hatvan évvel ezelőtti állapotok, a sárga faj teljesen elzárkózott volna a többi világgal való mindennemű érintkezéstől és kölcsönhatástól, a pekingi udvar és a mandarinok tovább is kizsákmányolhatták volna a népet, mely ugyan ennek fejében tovább is zavartalanul követhette volna ősei évezredes szokásait.

A dolog másképp történt; bebizonyult, hogy az idegenellenes mozgalom megindítóit egyes izgatók, de ügyetlen szervezők; az egyesült hatalmak seregeit nem sikerült túlnyomó tömegekkel elnyomni, a boxerek és az ezekkel szövetségben császári csapatok mindenütt vereséget szenvedtek, a gyűlölt japánok, európaiak és amerikaiak elfoglalták Pekinget és megszenteltették a »tiltott város« mesés épületeit és kertjeit. A chinai udvar, a maga szempontjából igen helyes politikát követve, felhagyott minden komoly ellentállással, elmenekült messze az ország belsejébe, a hol a hatalmak csapatai alig fogják felkeresni és onnan hitegeti a győzőket békeajánlataival, miközben ugyan egyre végezteti ki az idegenbarát főembereket, tölti be helyeiket reactios férfiakkal és reménykedik a hatalmak közötti egyetértés végleges felbomlásában.

Hogy ez valóban be fog-e következni, azt ma még az egyes hatalmak között létrejött megegyezések és a béketárgyalások folyamatba tétele dacára sem lehet előrelátni. Bizonyos azonban, hogy Chinában a helyzet urai most már a hatalmak maradnak, akár együttesen, akár közülök az, mely a többit ki tudja verni a közös hódítmányból. Hogy ezen eredményt miképen fogják felhasználni, azt ma még szintén nem lehet tudni. Ha az emberiség elveiből indulnának ki, levennék a chinai népről a bilincseket és rátennék a chinai kormányra. Reákenyszerítenék a chinai hatalmasokat azon reformok életbeléptetésére, melyek egyrészt megvalósíthatnák a hatalmak gazdasági törekvéseit, másrészt a chinai nép jólétét is tetemesen emelhetnék. Ellenőrzés alá vehetnék a chinai állam közjövödelmeinek, rendszetének kezelését, egy szóval rendezhetnék a Közép birodalmának közállapotait, a mint Anglia rendezte Egyiptoméit, az európai nagyhatalmak Krétáéit. A további történelmi fejleményektől függ, hogy ezen állapot hova vezetne: China állami önállóságának teljes elenyésztéhez, ezen óriás birodalomnak India sorsára jutásához, vagy fordítva épen a chinai állam megerősödéséhez, valódi függetlenségéhez, népének szabadságához.

A hatalmak eddigi nyilatkozataiból kiindulva azt hihetjük, hogy valóban ez a szándékuk. Az ugyan sok önzetlen kijelentés daczára nagyon kétséges, hogy az egész vonalon együttesen veszik-e fel a reform-munkát, a mint ez Chinára nézve legkedvezőbb lenne. Nagyon könnyen meglehet, hogy mégis az érdekkörzetek elve fog érvényesülni, mely mellett épen nincs kizárva, hogy az egyes hatalmak az »érdekkörükbe tartozó« és »védelmük alatt levő« területet egészen el fogják kívánni szakítani a chinai tömegtől, vagy legalább Bosznia módjára »occupálni.«

Ezen eshetőséget, mely könnyen a Mennyei birodalom vég-óráját jelentheti, az emberiség sorsa fölött gondolkodó bölcselek különbözőképen fogadnák. Megsiratnák azokba kik az emberi műveltség és polgárosultság különféle alakjait mint az emberi szellem különböző nyilvánulásait egyaránt becseseknek és fentartásra, kifejlesztésre méltóknak tartják, azon idealisták, a kik az aztékok birodalmának és a spanyolországi mór uralomnak bukását is megsiratták. Ellenben örülnének rajta azon realista gondolkodók, a kik az európai műveltségnek minden más műveltséggel szemben feltétlen fölényt, sőt egyedüli jogosultságot tulajdonítanak, az új gyarmatosításokban az emberiség sikereit látják és a nem árja népeknek csak akkor bocsátják meg, hogy léteznek, ha Japán módjára teljes egészében elfogadják a műveltség európai formáját. Azon rémképtől, hogy az európai tanítók által gazdaságilag és katonailag kinevelt sárga népóriás esetleg a fehér faj ellen fordítja az ettől kölcsönzött fegyvereket és eltapossa az európai nemzeti műveltségek egész sorát — a világtörténelem jelen pillanatában nem fél senki.

Dr. Farkas Geiza.